

Buku yo Hlaya ya Nseketelo

GIREDI YA

2

XITSONGA

RIRIMI RA LE KAYA

KOTARA YA 3

Buku yo Hlaya ya Nseketelo

GIREDI YA 2 | KOTARA YA 3

XITSONGA

Vundzeni

Kotara ya 3	1
Nkongomelo: Hi twa mavondzo.....	2
Vhiki ra 1	4
Vhiki ra 2	11
Nkongomelo: Hi endla swihoxo.....	18
Vhiki ra 3	20
Vhiki ra 4.....	27
Nkongomelo: Ha cina	34
Vhiki ra 5.....	36
Vhiki ra 6	43
Nkongomelo: Hi kuma mpfuno	50
Vhiki ra 7	52
Vhiki ra 8.....	59

KOTARA YA 3

Nkongomelo: Hi twa mavondzo

Mfuwiso wa ririmi:

Xivulavulelo

Xivulwahava lexi marito ma nga na nhlamuselo yo hambana na nhlamuselo ya ntolovelo.

Ku ambala dzovo ra nyimpfu.

Xivulavulelo lexi xi nga tirha eka munhu loyi a tikombaka a ku rhandza no ta hi swa kahle kasi endzeni ka yena u tele rivengo.

Switori:

Khungu tiraka

Tiholideyi ta xixika

Ntivomarito

tiraka yo diba: Tiraka leyi endleriweke ku rhwala na ku ehlisa switirhisiwa. Tiraka yo diba yi na xiphemu xa le ndzhaku lexi vuriwaka ghenuka. Yi nga rhwala swilo swo fana na misava, kumbe maribye ivi yi swi diba loko swi laveka.

lori: Tiraka leyikulu leyi tirhisiwaka ku rhwala nhundzu kusuka endhawini yin'wana kuya eka yin'wana.

xifambo: Nchumu wun'wana lowu fambisaka vanhu kumbe swilo hi patu, swo tanihi movha, bazi, tiraka kumbe xikanyakanya.

ku hatlisa: Ku famba hi rivilo lerikulu swinene.

Iwandlekulu: I mati mo tala swinene ya munyu.

boboma: Mati lama khulukaka ehenhla ka makumu ya ribye leri nga le henhla kumbe riwa.

riendzo: Ku ya endhawini yin'wana.

Ntivomarito

mitokoto:	Ntokoto i nchumu wun'wana na wun'wana lowu u wu vonaka, u wu endlaka kumbe u wu twaka evuton'wini bya wena. Swi fana ni xitsundzuxo lexi u xi hlengeletaka.
mavondzo:	Vito ra matitwelo lama hi nga na wona loko hi lava leswi munhu un'wana a nga na swona.
ku va na mavondzo:	Matitwelo lama hi nga na wona loko hi lava leswi munhu un'wana a nga na swona.
matimba:	Xin'wana lexi u nga na vuswikoti eka xona.
khapu:	Sagwadi leri u ri kumaka hi ku hlula kumbe ku endla kahle, hi ntolovelovelo i khapu kumbe xitechu.

Vutisa ndyangu wa wena:

I ncini lexi u tsakelaka ku va u xi tiva ngopfu?

Ndzi nga lawula njhani switwi swa mina loko ndzi ndzi twa ndzi ri na mavondzo kumbe navela swa munghana?

Mipfumawulo

Cincanani ku hlaya mipfumawulo hinkwayo leyi mi faneleke ku yi tiva:

a	m	b	c	h
i	n	o	e	u
w	l	k	f	r
g	d	p	v	s
x	z	t	j	q
y	uu	oo	ii	ee
aa	lw	ns	xw	hw
nt	nj	nw	tw	gw
kw	nc	sw	dz	tl
ng	ny	ts	tsh	nx
rh	nth	mb	ny	mph
nk	mh	rhw	mpf	ndy

Burisanani na munghana wa wena

1. Xana hi yihi mipfumawulo leyi a wu nga yi tivi?
Tsala nxaxamelo wa mipfumawulo leyi ebukwini ya wena.
2. Xana hi yihi mipfumawulo leyi u yi lavaka leswaku u titoloveta ku hlaya?
Tsala nxaxamelo wa mipfumawulo leyi ebukwini ya wena.

Titolovete ku hlaya na ku tsaka mipfumawulo:

- Tiendlele makhadi ya xikombakombana ya wena leswaku u ta ma tirhisa ekaya.
- Kombela ku muka na Bukukulu yo Hlaya ya wena ekaya. Titolovete ku hlaya kusuka eka pheji leri.
- Kombela ndyangu wa wena leswaku wu ku vitanela mipfumawulo yo hambanahambana. Tsala mipfumawulo ehansi.

Ku hlaya

Cincanani ku hlaya marito lama mi faneleke ku ma tiva:

teka	yima	risa	huma	vuya
xilo	leri	bana	cina	fola
bereta	wukuwuku	meleka	tikweni	ntukulu
twarisa	lwisana	nwanani	gweneya	vusweti
xinjijana	nsulavoya	xikweleti	ximutwana	twananani
ntekelelo	vunwelamati	xisweswisweswi	masaswivona	magulasava
vele	mapa	dulu	xaka	jima
wulu	huku	rona	papa	zozo
vncece	vuyamela	kwamula	swinene	makwakwa
nwayana	xikwele	vuxwelo	gwavula	ncicano
xiseluselu	valwisani	xinjijana	nsulavoya	ntekelelo
hikokwalaho	vunakuloni	twananisela	xintukulwana	exikukwanini

Burisanani na munghana wa wena

1. Xana hi wahi marito lama a wu nga ma tivi?
Tsala nxaxamelo wa marito lama ebukwini ya wena.
2. Xana hi wahi marito lama u ma lavaka ku titoloveta ku hlaya?
Tsala nxaxamelo wa marito lama ebukwini ya wena.

Titolovete ku hlaya na ku tsala marito:

- Titolovete ku twarisa marito lama u nga ma tiviki.
- Kombela ndyangu wa wena leswaku wu ku vitanela marito yo hambanahambana.
Tsala marito ehansi.

Nkongomelo: **Hi twa mavondzo**

Mofoloji

Xana wa tsundzuka?

Hi vula xiphemu xa rito leswaku i 'mofimi'.

Mofimi yin'wana na yin'wana yi na nhlamuselo.

Burisanani na munghana wa wena

- Hlaya timofimi na marito.
- Xana rito rin'wana ni rin'wana ri vula yini?
- Xana mofimi yin'wana ni yin'wana yi vula yini?

-ela

timela

xekela

-eka

vuleka

kumeka

-ana

khomana

avana

-ile

vuyile

jumile

U nga ehleketa hi marito man'wana
lama tirhisaka timofimi leti?

Ku khuluka

Tirhisa swihikahato ku ku pfuna ku hlaya hi nkholuko.

•	Loko u vona hiko, wisa. <i>Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:</i> Manana u xava vuswa. Hi kona hi vuya hi le ka malume.
,	Loko u vona hefemulo, yima hi ku hatlisa. <i>Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:</i> Ekaya ku na manana, tatana, malume na sesi wa mina. Malume u xavisa malamula, tibanana, meleka na namuneti.
?	Loko u vona xivutisi, cinca rito ra wena ku vutisa xivutiso. <i>Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:</i> I mani a fikeke ekaya? U ta xavisa yini sweswi?
!	Loko u vona xihlamalo, cinca rito ra wena ku komba switwi. <i>Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:</i> Laha ku xavisaka malume ku lo moo! Vana lava va xanisa swinene!
“ ...”	Loko u vona switshaho, cinca rito r wena ri fana na loyi a vulavulaka. <i>Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:</i> Manana a huwelela: “Tana haleno wena Gezani!” “Ina, hi ta muka na yena ekaya.”

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Mpho wa yimbelela, Naledi wa cina

Mpho na Naledi a va ri vamakwavo va xisati. Mpho a kota ku yimbelela. Rito ra yena a ri ri kahle naswona a ri olovile. Naledi a kota ku cina. Milenge ya yena a yi hatlisa naswona a yi vevuka.

Siku rin'wana, vanhu va tile ku ta hlalela Naledi loko a ri karhi a cina. Va phokoterile mavoko. "U cina kahle swinene!" ku vula vanhu.

Mpho a titwa a nga tsakangi. "Munhu un'wana na un'wana u rhandza Naledi" ku vula Mpho. "A nga kona loyi a ndzi langutaka."

Vusiku byebyo, Mpho a nga yimbelangi.

"Hikokwalahokayini u miyerile?" ku vutisa Naledi.

"Wa swi kota ku cina. Ndzi navela onge ndzi nga cina ku fana na wena," ku vula Mpho. "Kambe ndzi rhandza vuyimbeleri bya wena," ku vula Naledi. "Loko u yimbelela, milenge ya mina yi lava ku cina!"

"Vhiki leri landzelaka,
mudyondzisi wa vona u te,
"Muganga wa hina wu ta va
na khonsati. I mani loyi a
nga ta yimbelela? I mani loyi
a nga ta cina?"

"Ndzi na mavonelo," ku
vula Naledi. "Mpho u ta
yimbelela, mina ndzi ta
cina."

“Ekhonsatini, Mpho u yimbelerile risimu ra yena ro tsakisa. Naledi a cina risimu hinkwaro. Vanhu va bile mavoko na lero ba mavoko.”

“Risimu ri lava ku cina,” ku vula Naledi. “Na ncino wu lava risimu,” ku vula Mpho.

Ku yimbelela a swi ri swinene. Ku cina a swi ri swinene. Loko va hlenganile, a va ri lavanene ngopfu ku tlula hinkwavo.

Ntwisiso

Kopa u tlhela u hetisa swivulwa leswi nga ebukwini ya wena ya switoloveto:

- 1. Mpho a twa a nga tsakangi hikuva ...**
- 2. Naledi u vurile leswaku u rhandza vuyimbeleri bya Mpho hikuva ...**
- 3. Ha swi tiva leswaku vanhwanyana va tirhile kahle eka khonsati hikuva ...**

Mofoloji

Kopa nxaxamelo wa marito eka buku ya switoloveto ya wena.
Khwatihata mofimi leyi tirhisiweke eka rito rin'wana na rin'wana.
Xana mofimi leyi yi vula yini?

- 1. byoxe**
- 2. koxe**
- 3. toxo**
- 4. roxe**
- 5. voxe**

Mipfumawulo

Cincanani ku pfuxeta mipfumawulo leyi:

Ku hlaya

Tsala mipfumawulo leyinharhu ebukwini ya wena.

ng

ngw

gw

Ava no tsala marito lama ehansi ka mpfumawulo lowunene.

nenge

nanga

wanuna

nguva

mangwa

gwena

nguluve

gwineka

ngalava

gwavula

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Nenge wa mina wu fana ni wa nguluve.

Wanuna u gweviwile tolo kunene. Leswi swi vanga hi ku a yivile nguluve eka Ngwatekani. Loko a vuya se a vaviseke na nenge. Mina na manana hi swi vonile loko a yiva. Hi hina hi nga tivisa va nawu. Loko ha ha swi vona a hi ku i mangwa.

Ku tsala

Aka no tsala marito eka buku ya wena.

n	g	w	ng	e	a
l	o	v	u	i	h

ng-u-v-u
n-e-n-e

Mipfumawulo

Hlaya marito u languta mipfumawulo leyi cinceke.
Kopunula marito eka buku ya wena no hetisa rito ro hetelela.

nala	→	nela	→	ne_a
vanga	→	venga	→	_enga
ngeti	→	ngoti	→	ng_ti

U nga engetela
marito man'wana?

Ku khuluka

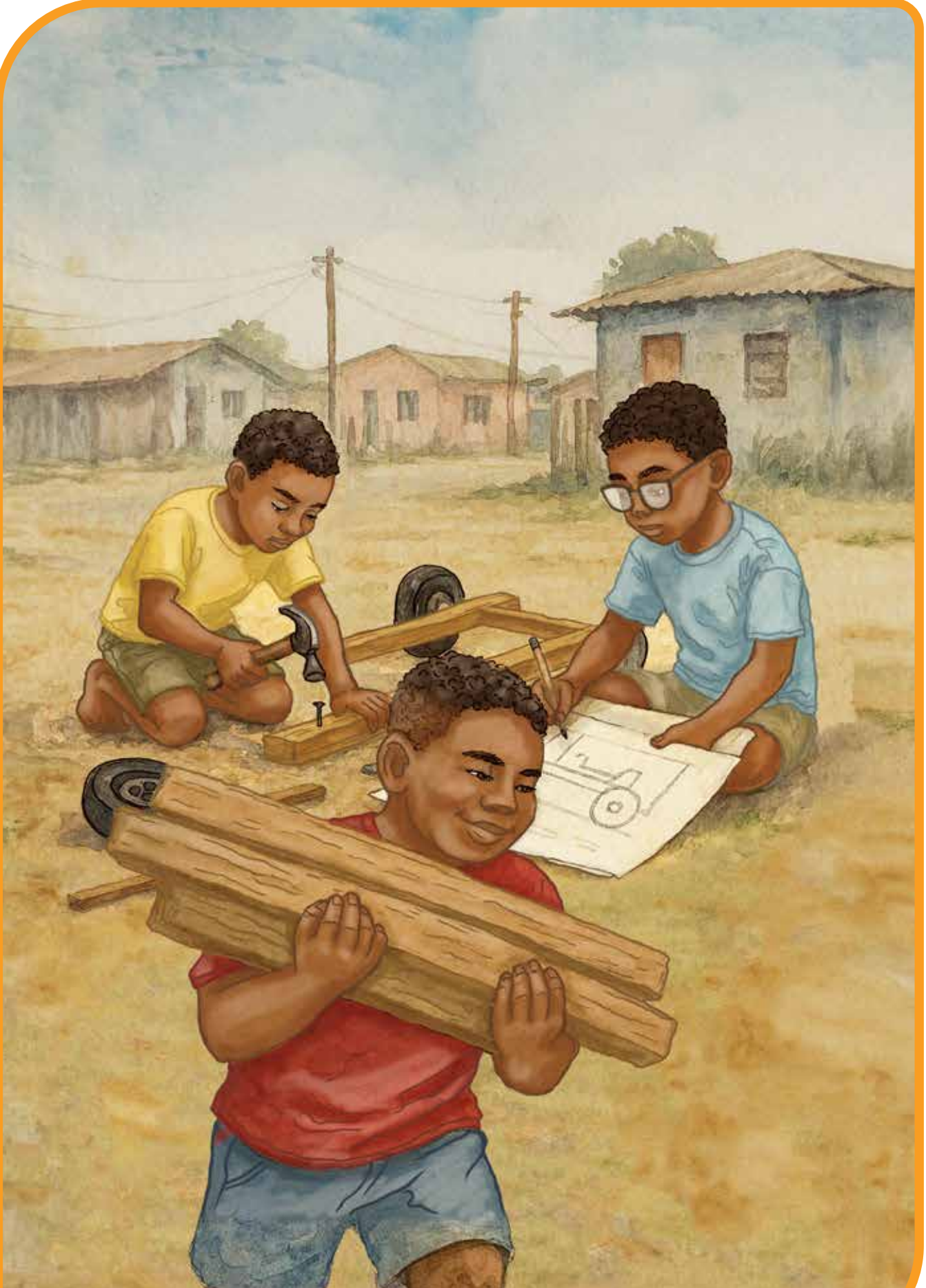
Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Ku na ngati leyi nga kona. I ya Gwavula wa le ka
Muyexe. Yi halakela eka nguvu ya mina. Yi fika na le
ka xingwece lexi nga kona. Swingatana swa kona swi
tele. Swi lava ku ringana na swa nguluve.

Ntivontsalo

Swi kope eka buku ya switoloveto ya wena.

a a a a a a

Vuswikoti byo rungula xitori

Mipfumawulo

Cincanani ku pfluxeta mipfumawulo leyi:

Ku hlaya

Tsala mipfumawulo leyinharhu ebukwini ya wena.

ns

sw

nsw

Ava no tsala marito lama ehansi ka mpfumawulo lowunene.

nsele

nswamo

wona

nsuna

xiyinswana

yinsu

sweswi

nsovo

swona

nsuku

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Xiyinswana xa huku a xi vonaki sweswi.

Ku na nswamo erivaleni. A ku na loyi a humaka sweswi. Swona swa sewula. Swi nga nela na xiyinswana xa huku. A hi koti no vona ntswatho wa vana.

Ku tsala

Aka no tsala marito eka buku ya wena.

n	s	w	o	y	g
a	k	e	l	i	m

s-w-i-l-o
n-s-w-a-m-o

Mipfumawulo

Hlaya marito u languta mipfumawulo leyi cinceke.
Kopunula marito eka buku ya wena no hetisa rito ro hetelela.

nsisi	→	nsiti	→	ns_ti
swela	→	sweka	→	swek_o
nsolo	→	nsulo	→	_umo

U nga engetela
marito man'wana?

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Hi lava nseketelo wa mani na mani. Hi kumiwile
hi vusweti swinene. Sweswi hi ta amukela leswi
kumekaka. Nswelo wu le ku hi vaviseni. Swilo swi le ku
hi ovaoveni.

Ntivontsalo

Swi kope eka buku ya switoloveto ya wena.

Aa Aa Aa

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Xibodze na Xinyenyana

Khale ka khaleni, Xibodze na Xinyenyana a swi ri vanghana. A swi tshama etlhelo ka nambu lowukulu.

Xinyenyana a xi kota ku haha ehenhla exhibakabakeni. A xi haha ehenhla ka switshabyana na mirhi. Xibodze a xi kota ku famba hi ku nonoka ntsena ehansi.

Xibodze xi langutile Xinyenyana xi ri karhi xi haha. Xi vile na mavondzo. “Xinyenyana xi vona misava hinkwayo,” ku vula Xibodze. “Ndzi vona ritshuri ntsena. A swi basangi!”

Mavondzo ya xona ya yile emahlweni ya kula. Xibodze xi tshikile ku dya. Xi tumberile eka yindlu ya xona kutani xi titwa xi nga tsakangi siku hinkwaro.

Siku rin’wana, ku fikile xidzedze xa matimba. Moya a wu ri na matimba. Xinyenyana a xi nga swi koti ku haha. A xi chava. “Ndzi pfune, Xibodze!” xi rila.

Xibodze a xi nga chavi moya. A xi ri ehansi naswona a xi ri na matimba. Xi kokerile Xinyenyana ekusuhi na misava, endzhaku ka ribye lerikulu. A swi hlayisekile.

Loko xidzedze xi yimile, Xinyenyana xi vurile leswaku “Ndza khensa munghana wa mina. U tiyile naswona u hlayisekile ehansi. Ndzi navela onge ndzi nga fana na wena!”

Xibodze xi hlamarile. Xinyenyana na xona a xi n'wi navela!

Xibodze xi n'wayitela. “Ndzi ta hlayisa nyiko ya mina,” ku vula Xibodze. “Naswona ndzi ta tsaka hikokwalaho ka ya wena.” Kusakela siku rero, Xibodze a xi nga ha ri na mavondzo.

Ntwisiso

Kopa u tlhela u hetisa swivulwa leswi nga ebukwini ya wena ya switoloveto:

1. Xibodze xi titwile xi ri na mavondzo hikuva ...
2. Hi nkarhi wa xidzedze, Xibodze xi pfunile Xinyenyana hi ...
3. Eku heteleleni, Xibodze xi titwile xi ...

Mofoloji

Kopa nxaxamelo wa marito eka buku ya switoloveto ya wena.
Khwatihata mofimi leyi tirhisiweke eka rito rin'wana na rin'wana.
Xana mofimi leyi yi vula yini?

1. jikisa
2. tikisa
3. vutisa
4. mirisa
5. vuyisa

Nkongomelo: Hi endla swihoxo

Mfuwiso wa ririmi:

Ntshaho

Maritoxidzi lama munhu un'wana a ma vuleke mayelana na nchumu wo karhi. Loko munhu un'wana a vula swo karhi swa matimba, hi tekela enhlokweni marito ma vona leswaku hi ta ma vula na hina.

"Un'wana na un'wana wa endla xihoxo, i mhaka ku nga na rhaba emakumu ka pensele yin'wana na yin'wana." Phoebe Waller-Bridge

Ntshaho lowu wa Phoebe Waller-Bridge i wo tsundzuxa no hlohlotela vanhu leswaku loko va endle xihoxo va nga titwi nandzu, xihoxo xa humelela eka un'wana na un'wana.

Switori:

Jabu u hakasa matandza

Xikambelwana xa metse xo olova xa Lindeni

Ntivotmarito

ku kayakaya: Ntirho wutsongo lowu u humaka endlwini u ya wu endla.

dazene: Ntlawa wa swilo swa khumembirhi, hi ntoloveloko ku va ku ri nchumu wun'we, xikombiso: matandza.

tshapuka: Loko nchumu wu ri karhi wu tsakama, wu rhetela naswona wu namahela loko u wu khumba.

matandza mo phyakatiwa: Matandza lama ma pfanganisiweke na ku swekiwa eka pani (leyi i ndlela leyi tolovelekeke ya ku endla matandza).

phepha ro tirhela: Pheji leri nga na swivutiso kumbe migingiriko leyi lavaka ku endliwa.

mutivi: Munhu loyi a tivaka swo tala hi nchumu wo karhi naswona u na vutshila swinene eka wona.

Ntivomarito

ku titshemba:	Ku titwa u nga kanakani leswaku u nga endla swo karhi.
ku titshemba ku tlula mpimo:	Ku titwa u titshemba swinene kufikela laha u tshikaka na ku ringeta kumbe ku titoloveta ku endla nchumu wo karhi.
xihoxo:	Nchumu lowu hi wu endlaka hi nga tiyimiselang.
mhangu:	Xin'wana xo biha kumbe xo hlamarisa lexi humelelaka hi xihoxo, ku nga ri na munhu loyi a tiyimiserile ku xi endla.
ku chulula:	Hiloko mati kumbe phawuda yi huma endzeni ka khonteyinara yi wela ehansi.
Ku thyakisiwa:	Ku va ku nga basangi.

Vutisa ndyangu wa wena:

Ndzi nga endla yini loko ndzi endle xihoxo ekaya kufana no faya swo karhi?

U tshama u endla xihoxo lexi a xi hlekisa? U nga ndzi byela hi xona?

Mipfumawulo

Cincanani ku pfuxeta mipfumawulo leyi:

Ku hlaya

Tsala mipfumawulo leynharhu ebukwini ya wena.

nx

x

xw

Ava no tsala marito lama ehansi ka mpfumawulo lowunene.

nxiximo

xeka

xwela

nxaxamelo

nxiyo

xixevo

nxavo

nxopelo

xwerile

xixika

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Nxavo wa mati wu yile ehansi.

Ku vuriwa leswaku nxavo wa mati wu yile ehansi tolo. Loko va ta va va kumile nxopelo wa mati, va tivisile. Mina ni xwele ku fika ekaya. I manana a nga vula leswi. U te hikuva mina ni xwerile va hetile ku tivisa. Hi ta xava mati sweswi hikuva ma xaveka.

Ku tsala

Aka no tsala marito eka buku ya wena.

n	x	w	i	e	k
y	a	l	r	o	v

x-i-x-i-k-a
n-x-a-v-o

Mipfumawulo

Hlaya marito u languta mipfumawulo leyi cinceke.
Kopunula marito eka buku ya wena no hetisa rito ro hetelela.

xava	→	xeva	→	xe_a
xwelo	→	xweli	→	xwel_
nxeyo	→	nxevo	→	_avo

U nga engetela
marito man'wana?

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Xixima manana na tatana wa wena. Lexi i xileriso xa Bibeale. Loko u nga xiximi, nxavo wa kona wa vava. Xana wena wa xixima ke? Nxaxamelo wa lava xiximaka wu kona. U nga xweli, tisa nxaxamelo hi vona.

Ntivontsalo

Swi kope eka buku ya switoloveto ya wena.

e e e e e e

Nkongomelo: **Hi endla swihoxo**

Mipfumawulo

Cincanani ku pfluxeta mipfumawulo leyi:

Ku hlaya

Tsala mipfumawulo leyinharhu ebukwini ya wena.

nt

tw

ntw

Ava no tsala marito lama ehansi ka mpfumawulo lowunene.

ntima	twana	ntwanano	twisa	ntoma
twela	ntwisiso	ntalo	twisisa	ntwelo

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Hi twisisa leswaku i holideyi.

Hi ta twana loko mi yingisela. Mi yingisela mi twisisa na leswi hi swi vulaka. Ntwanano wa laveka eka hina tanihi rixaka. Ntukulu wa mina na yena u ta va a ri kona. Swi lava leswaku hi va na ntwisiso wo fana. Hi ta kota ku amukelana hi va na ntwelano wa vusiwana.

Ku tsala

Aka no tsala marito eka buku ya wena.

n	t	w	i	l	e
m	a	s	x	o	n

n-t-a-l-o
n-t-w-a-n-o

Mipfumawulo

Hlaya marito u languta mipfumawulo leyi cinceke.
Kopunula marito eka buku ya wena no hetisa rito ro hetelela.

ntila	→	ntima	→	nt_ma
twisisi	→	twisisa	→	twisi_a
tweka	→	twela	→	tw_la

U nga engetela
marito man'wana?

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Ku na ntilo wo ya ekaya. Ntila lowu i wa ntima. Wu ku letela leswaku u twisisa ndlela. Lava twisisaka ntila va fika ekaya. U fanele ku twanana na mina loko u suka.

Ntivontsalo

Swi kope eka buku ya switoloveto ya wena.

Ee Ea Ae

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Sam na pende leyi halakeke

Sam a tshama efuleteni edorobeni. A swi rhandza ku penda.

Siku rin'wana, tlilasi ya yena yi endlile swifaniso. Sam u hlenganisile muhlovo wa wasi na xitshopana eka pheji ya yena. Kambe voko ra yena ri tlumbanile na khapu kutani pende ya yena yi halaka!

Sam a nga lavi ku nghena ekhombiyeni. U vekerile jesi ra yena ehenhla ka hansahansa leswaku a ta yi tumbeta. “Xana hinkwaswo swi lulamile, Sam?” ku vutisa mudyondzisi wa yena, manana Pillay. “Ina, manana,” ku vula Sam. Kambe xikandza xa yena a xi twa ku hisa.

Hi ku hatlisa pende yi hangalakile eka jesi ra yena. Hi nkarhi wolowo jesi ra yena a ri tsakamile naswona a ri ri ra rihlaza.

Sam u langutile pheji. Ku humelerile swin'wana. Muhlovo wa wasi na wa xitshopana yi hlenganile. Yi endlile muhlovo wa rihlaza wo saseka, kufana na matluka lama nga emurhini!

Sam a titwa a endlile xihoxo. U kombile manana Pillay leswi nga humelela. “Ndzi endlile xihoxo. Ndzi ringetile ku swi tumbeta,” ku vula Sam.

Manana Pillay a nga holovangi. U n'wayiterile. "Vona leswaku xihoxo xa wena xi endlile yini," ku vula manana Pillay. "U kumile muhlovo wuntshwa! Loko hi hlenganisa muhlovo wa wasi na xitshopana, hi kuma muhlovo wa rihlaza."

Tlilasi hinkwayo yi tile yi ta langutisa. Vanhu hinkwavo a va lava ku endla muhlovo wa rihlaza. Sam u n'wayiterile. U dyondzile leswaku mikarhi yin'wana xihoxo xi nga hi dyondzisa swin'wana leswintshwa.

Ntwisiso

Kopa u tlhela u hetisa swivulwa leswi nga ebukwini ya wena ya switoloveto:

1. Sam u ringetile ku tumbeta hansahansa hikuva ...
2. Loko pende ya wasi na ya xitshopana yi hlanguana yi endlile ...
3. Sam u dyondzile leswaku ...

Mofoloji

Kopa nxaxamelo wa marito eka buku ya switoloveto ya wena. Khwatihata mofimi leyi tirhisiweke eka rito rin'wana na rin'wana. Xana mofimi leyi yi vula yini?

1. kopiwa
2. mitiwa
3. hetiwa
4. xekiwa
5. tekiwa

Mipfumawulo

Cincanani ku pfuxeta mipfumawulo leyi:

Ku hlaya

Tsala mipfumawulo leyinharhu ebukwini ya wena.

nk

kw

nkW

Ava no tsala marito lama ehansi ka mpfumawulo lowunene.

nkanu hinkwavo kwalala nkele kokwana

nkwama hinkwaxo kwalaho kwihi nkuma

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Xana va vuya hi kwihi?

Va ri va ta eka kokwana. Va ta kuma hinkwavo va ri kona. Mina na Manana hi ta va hi nga ri kona. Nkateko wa kona va hi vitanile. Hi ta vuya na nkwama wo saseka.

Ku tsala

Aka no tsala marito eka buku ya wena.

n	k	w	u	h	e
a	v	o	l	u	m

n-k-a-n-u
k-w-a-l-a-l-a

Mipfumawulo

Hlaya marito u languta mipfumawulo leyi cinceke.
Kopunula marito eka buku ya wena no hetisa rito ro hetelela.

hinkwavo	→	hinkwako	→	hinkwat_
kwela	→	kwata	→	kwa_a
nkava	→	nkova	→	nko_k

U nga engetela
marito man'wana?

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

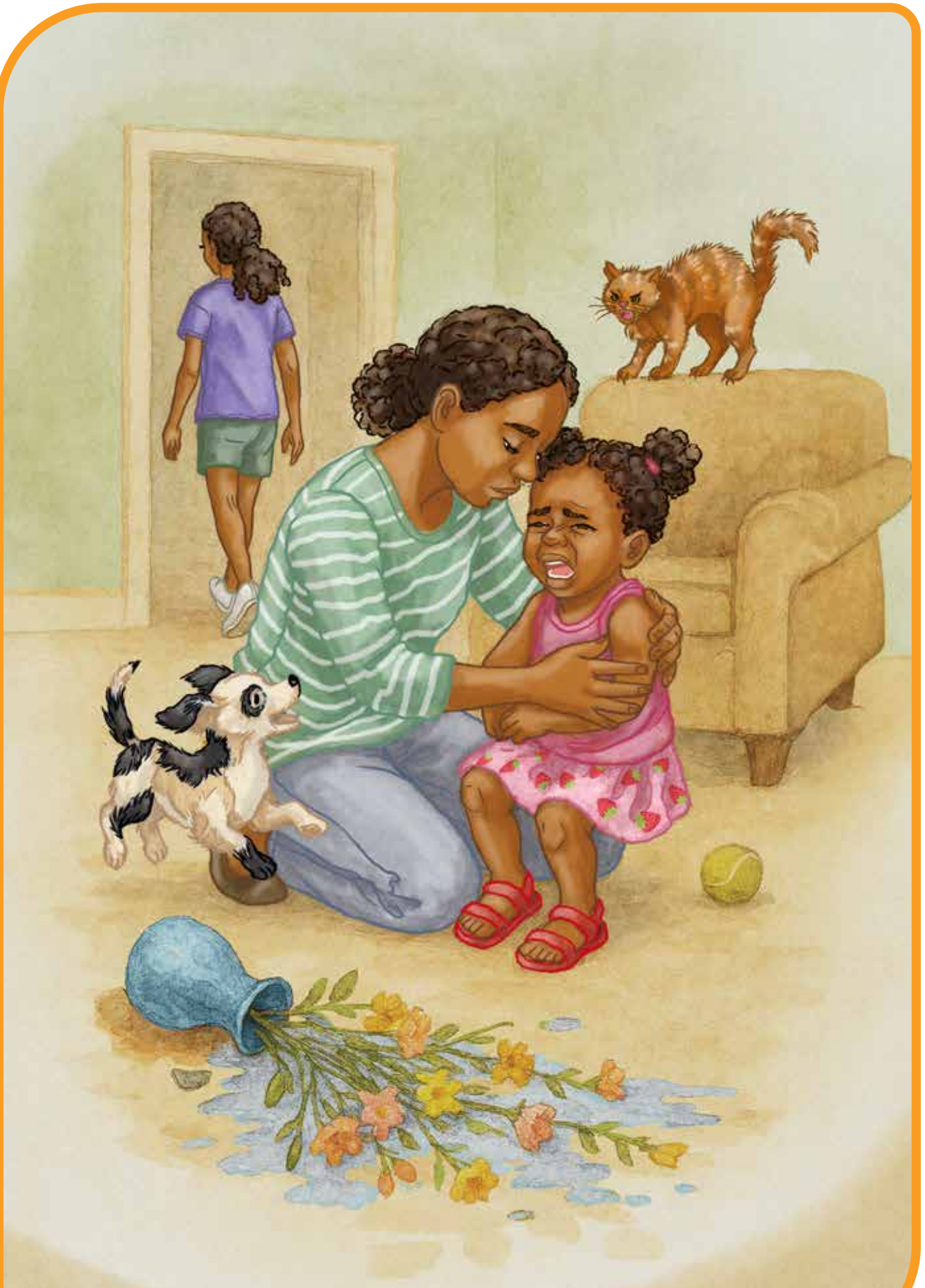
A hi hinkwavo hi nga va kumaka. Ku na wa nkoka
a nga ri kona. Hi vutisile ku i kwihi. Ivi va ku u twa
nkava. I swa nkoka ku tiva lava nga kona na lava nga
riki kona. Hi ta hetelela hi mi kumile hinkwenu.

Ntivontsalo

Swi kope eka buku ya switoloveto ya wena.

i i i J J J

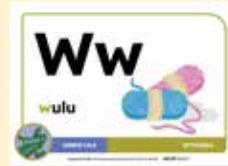

Vuswikoti byo rungula xitori

Mipfumawulo

Cincanani ku pfuxeta
mipfumawulo leyi:

Ku hlaya

Tsala mipfumawulo leyinharhu ebukwini ya wena.

ts

tsw

ntsw

Ava no tsala marito lama ehansi ka mpfumawulo lowunene.

tsala tswonga ntswatsi tsutsuma tsema
tswalana ntswalo tswala antswa tintswalo

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Vamanana va tsutsumela ku ya teka ntswalo.

Ku na ntswalo lowu nga le ku tekiweni. Wu tekiwa eka xikolo lexi xa ha ku antswisiwaka xa Ximatsatsa. Vamanana va tsutsumela kona. Va ri ntswalo wu suka eka tintswalo ta Hosi. A hi ku tsakisa ka swona leswi! Hi tsakela tintswalo ya yena.

Ku tsala

Aka no tsala marito eka buku ya wena.

ts	u	n	w	a	x
i	l	e	k	o	m

ts-a-l-a
ts-o-l-o

Mipfumawulo

Hlaya marito u languta mipfumawulo leyi cinceke.
Kopunula marito eka buku ya wena no hetisa rito ro hetelela.

tsika	→	tsima	→	tse_a
titsongo	→	xitsongo	→	_itsongo
tsana	→	tsala	→	tsa_a

U nga engetela
marito man'wana?

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Hina hi tsakela ku vona vana va tsakile. A hi va amukeleni hi tintswalo. Vana loko va tsakile va tsutsuma va ya hala ni hala. Swa antswa ku va na vana vo tsaka. Na vatswari va tsaka loko va va vona.

Ntivontsalo

Swi kope eka buku ya switoloveto ya wena.

Ii Ia Ie Ai Ei

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Un'wana na un'wana u endla swihoxo

Munhu un'wana na un'wana u endla swihoxo. Vana va swi endla. Vanhu lavakulu na vona va swi endla.

Xihoxo hi loko hi endla nchumu wo biha. A hi nga lavi ku swi endla.

Loko u wisa khapu, sweswo i xihoxo. Loko u peleta rito hi ndlela yo hoxeka, sweswo i xihoxo.

Loko hi endla xihoxo, hi nga titwa hi ri na gome. Hi nga titwa hi ri na tingana. Hi nga ha lava ku swi tumbeta. Kambe ku tumbeta xihoxo a swi pfuni nchumu.

Swa antswa ku vulavula hi xihoxo. Hi nga vula leswaku, “Ndzi endlile xihoxo.” Kutani hi nga ringeta ku xi lulamisa.

Swihoxo swi hi pfuna ku dyondza. Loko u wa hi xikanyakanya, u dyondza ku xi fambisa ku antswa. Loko u peleta rito hi ndlela yo hoxeka, u dyondza ku ri peleta hi ndlela leyinene nkarhi lowu taka.

Loko u endla xihoxo, u nga heli matimba. U nga dyondza kusuka eka xihoxo xin'wana na xin'wana.

Ntwisiso

Kopa u tlhela u hetisa swivulwa leswi nga ebukwini ya wena ya switoloveto:

1. Xihoxo hi loko ...
2. Loko hi endla xihoxo, swa antswa ku ...
3. Swihoxo swi hi pfuna ku ...

Mofoloji

Kopa nxaxamelo wa marito eka buku ya switoloveto ya wena.
Khwatihata mofimi leyi tirhisiweke eka rito rin'wana na rin'wana.
Xana mofimi leyi yi vula yini?

1. vatukulu
2. vana
3. vatekani
4. vahahani
5. vamalume

Nkongomelo: Ha cina

Mfuwiso wa ririmi:

Xivuriso

Mbulavulo wo koma lowu nyikaka xitsundzuxo. Swivuriso swi tala ku katsa na ririmi ro tumbela kufana na swigego.

Ku kota ku cina a hi ku ba ritshuri.

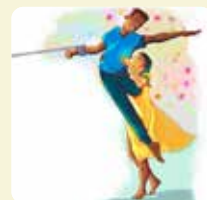
Xivuriso lexi xi lava ku kombisa leswaku ku endla pongo kumbe ku rhasa a swi vuli ku u kota ku endla swilo. Lava swi kotaka va swi endla va nga ri ku beni ka huwa.

Switori:

**Xikwembu xa ncino
Lloyd**

**Musa Motha: Mucini
loyi a nga pfumeliki
ku kokeriwa ehansi**

Ntivomarito

**mutshuri wa
magenge yo
cina:**

Munhu loyi a tumbuluxaka na ku dyondzisa endlelo ra ntolovelolo ra ku cina.

**endlelo ra
ntolovelolo:**

Sete ya maendlelo ma ku cina lama endliwaka hi ku landzelelana ko karhi.

**xikolo xa
tidyondzo ta le
henhla:**

Xikolo lexi vanhu va dyondzaka vutshila byo hlawuleka, byo tanihi ku cina.

**tshula magenge
yo cina:**

Ku tumbuluxa na ku lulamisa endlelo ra ntolovelolo ra ncino kusukela eku sunguleni kuya fika emakumu.

ntiko:

Matimba lama ma kokelaka vanhu na switirhisiwa ehansi.

ku pfimba:

Ku va lonkulu hikokwalaho ka vuvabyi kumbe ku vaviseka.

ku tsemiwa:

Hiloko dokodela a susa xirho xa miri, xo tanihi nenge kumbe voko, hikokwalaho ka vuvabyi kumbe ku vaviseka.

Ntivoramarito

ku tekelela:	Ku cina nchumu leswaku wu tirha eka xiyimo lexintshwa.
ku cina:	Ku fambiselana miri wa wena na vunanga.
baleyi:	Muxaka wo hlawuleka wa ncino lowu hlamuselaka xitori hi ku tirhisa ku fambafamba loku tsakisaka.
hipopo:	Xitayili xa matimba xa ku cina lexi hatlisaka, lexi ku pfumelelaka ku kombisa vumunhu bya wena.
ncino wa ndhavuko:	Ncino lowu humaka eka mfuwo wa ntlawa wa vanhu.

Vutisa ndyangu wa wena:

U rhandza ku cina? U rhandza ku cina kumbe ku languta van'wana loko va cina?

I mani loyi u n'wi tivaka a kotaka ku cina? U cina ncino wa njhani?

Mipfumawulo

Cincanani ku pfuxeta mipfumawulo leyi:

Ku hlaya

Tsala mipfumawulo leyinharhu ebukwini ya wena.

ch

nch

nc

Ava no tsala marito lama ehansi ka mpfumawulo lowunene.

chela

nchila

nchavo

chava

xichavo

hina

nchono

chuva

nchipiso

nchumu

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Ku na nchipiso wa swiwitsi.

Vana va hina va chava chela. Loko u va komba chela, a hi nchavo a hi nchavo. Hi te loko hi chika ebazini va ri vona. Hina a hi nga vonangi nchumu. Hi lo vona Cheyeza a tsutsuma. Ivi va ku u chava chela leri nga hansi.

Ku tsala

Aka no tsala marito eka buku ya wena.

ch	n	f	h	a	p
k	i	l	v	e	p

ch-e-l-a
ch-i-k-a

Mipfumawulo

Hlaya marito u languta mipfumawulo leyi cinceke.
Kopunula marito eka buku ya wena no hetisa rito ro hetelela.

chipa	→	chika	→	ch_ka
chuka	→	chupa	→	chu_a
nchoko	→	nchipo	→	nchip_

U nga engetela
marito man'wana?

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Hi le ku cheleni ka mati. Mati lama a ma ri kona hi chulurile ehansi. A ma ri na machela mo hlaya. Loko hi ma vona a hi ri na nchavo lowukulu. Machela ma nga hi chela swilo hi tsana emirini.

Ntivontsalo

Swi kope eka buku ya switoloveto ya wena.

o o o O O O

Nkongomelo: **Ha cina**

Mipfumawulo

Cincanani ku pfuxeta mipfumawulo leyi:

Ku hlaya

Tsala mipfumawulo leyinharhu ebukwini ya wena.

nhw

n'w

n'hw

Ava no tsala marito lama ehansi ka mpfumawulo lowunene.

n'wana	nhwana	n'we	n'hweti	n'wina
nhwala	n'wini	n'walungu	van'we	xin'wana

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Ku na n'wana un'we loyi a nga ri kona.

Loko hi vuya a ku ri na un'we loyi a nga ri kona. Loko hi vutisa hi kume ku i nhwana. A nga sunguli nhwana loyi. Hi n'hweti yin'wana na kona swi humelerile. Hi fanele ku bula na nhwana loyi. Hi nge n'wi beli huwa.

Ku tsala

Aka no tsala marito eka buku ya wena.

nh	w	n'	o	t	a
l	x	r	e	t	i

n'-w-a-n-a
n'-h-w-e-t-i

Mipfumawulo

Hlaya marito u languta mipfumawulo leyi cinceke.
Kopunula marito eka buku ya wena no hetisa rito ro hetelela.

xin'wana	→	tin'wana	→	_in'wana
n'wini	→	n'wina	→	n'wan_
tin'we	→	rin'we	→	_in'we

U nga engetela
marito man'wana?

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

I vanhu van'we lava baka huwa. Hi fanele ku va tsala
n'hwetl leyi. Va fanele ku twela van'wana eka huwa.
Van'wana va chava no holoveriwa. N'wexemu a hi nga
ha amukeli va bi va huwa.

Ntivontsalo

Swi kope eka buku ya switoloveto ya wena.

Oo Oa Oe Oi Ao Eo Io

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Mudyondzisi wa ku cina

Emugangeni lowutsongo wa le Free State, vana a va tlangela eritshurini naswona a va tsutsuma ebyanyini byo leha bya nsuku.

Siku rin'wana, ku fikile munhu wo ka a nga tiveki emugangeni. "Vito ra mina ndzi manana Suzette" ku vula Suzette. "Ndzi tile ku ta mi dyondzisa baleyi."

Vana a va nga yi tivi baleyi. "Xana i yini baleyi?" ku vutisa mufana loyi a vitaniwaka Karabo. "Baleyi i ndlela yo cina," ku vula manana Suzette. "U yima u leha u famba hi ku nonoka u tlhela u olova, kufana na byanyi lebyi nga emoyeni."

Eku sunguleni, vana a va titwa va ri na tingana. Milenge ya vona a yi tsekatseka. Va werile ehansi.

Kambe manana Suzette a ri na musa. "Ringeta nakambe" ku vula manana Suzette. "Komba swikunwana swa wena. Tlakusa mavoko ya wena kufana na timpapa."

Siku rin'wana na rin'wana, vana a va cina ehansi ka xibakabaka lexikulu xa wasi. Hakatsongotsongo, va ri karhi va dyondza. A va kota ku yima va leha va tlhela va jikajika.

Siku rin'wana, manana Suzette u komberile mindyangu leswaku yi ta yi ta vona. Vana a va cina kufana na swinyenyana. Mindyangu yi ba mavoko. Tidyondzo ta manana Suzette ta baleyi ti endlile leswaku munhu un'wana na un'wana a titwa a tsakile.

Ntwisiso

Kopa u tlhela u hetisa swivulwa leswi nga ebukwini ya wena ya switoloveto:

1. Manana Suzette u tile emugangeni ku ta ...
2. Manana Suzette u byerile vana leswaku va fambisa ...
3. Tidyondzo ta baleyi ti endlile leswaku munhu un'wana na un'wana ...

Mofoloji

Kopa nxaxamelo wa marito eka buku ya switoloveto ya wena. Khwatihata mofimi leyi tirhisiweke eka rito rin'wana na rin'wana. Xana mofimi leyi yi vula yini?

1. swikomu
2. swileti
3. swivati
4. switsotso
5. switina

Mipfumawulo

Cincanani ku pfuxeta mipfumawulo leyi:

Ku hlaya

Tsala mipfumawulo leyinharhu ebukwini ya wena.

nkh

khw

nkhw

Ava no tsala marito lama ehansi ka mpfumawulo lowunene.

nkhamu	xikhwana	nkhwati	khwiri	nkhinkhi
rikhwekhwe	khwaxa	khwixii	khwati	khwaya

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Khwiri ra mina ri khwayiwile.

Ku na n'wana loyi a nga vaviseka khwiri. U khwayiwile hi xitsalo. Ku vonaka nkhwati wa kona ekhwirini. Loko u ri khoma ra khwaxa swinene. Hi loyi nga na xikhwama xo saseka. U fanele ku vona leswaku a nga ka tikhwayi.

Ku tsala

Aka no tsala marito eka buku ya wena.

n	kh	w	m	h	r
i	x	u	y	t	a

n-kh-a-m-u
kh-w-a-t-i

Mipfumawulo

Hlaya marito u languta mipfumawulo leyi cinceke.
Kopunula marito eka buku ya wena no hetisa rito ro hetelela.

khwati	→	khwayi	→	khway_
vukhwa	→	mukhwa	→	m_khwa
khota	→	khoma	→	kho_a

U nga engetela
marito man'wana?

Ku khuluka

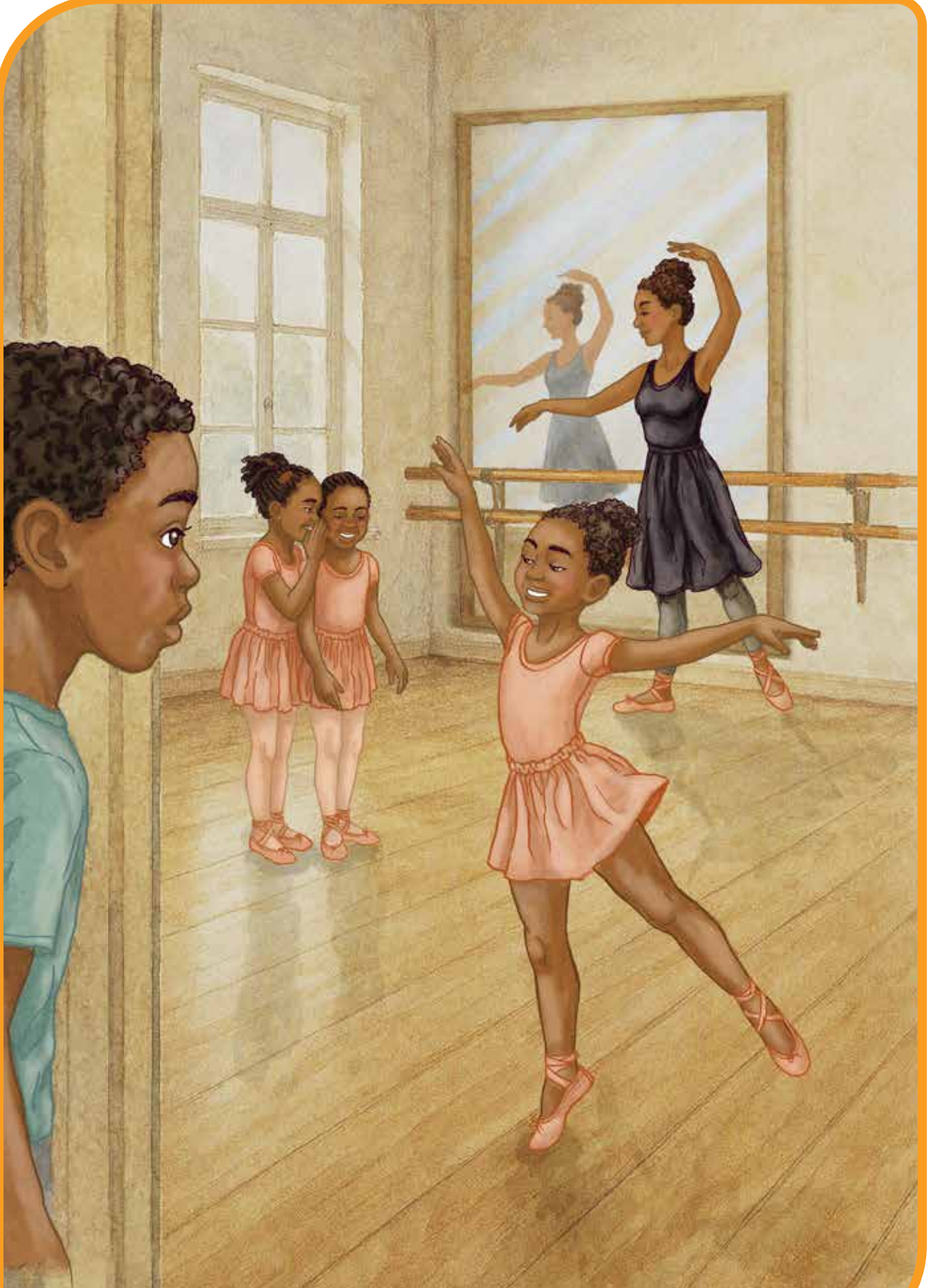
Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Vana va tlanga hi nkhinkhi. Hina hi le ku languteni
ku va nga khwayani. Hi va chavisela hi nkhavi. Hi
va languta ku va nga yi ekhwatini. Va huwa hi ku
khomana makhwiri. Va tsala na nkhikhiseko.

Ntivontsalo

Swi kope eka buku ya switoloveto ya wena.

u u u U U U

Vuswikoti byo rungula xitori

Mipfumawulo

Cincanani ku pfluxeta
mipfumawulo leyi:

Ku hlaya

Tsala mipfumawulo leyinharhu ebukwini ya wena.

thy

thw

nth

Ava no tsala marito lama ehansi ka mpfumawulo lowunene.

thyaka nthumo thyeke nthozi mathyelo
thwixii thwasana nthathelo thinthathetha thyakisa

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Ku na mathwasana va nga fika tolo.

Wena i mani a ku thyeke vito? Kokwana hi yena a thyeke n'wana wa ka hina. U ri i vito ra thwasana ra yena. Vito ra yena i Nthozi. Hina hi ri u nthumo wa kokwana na thwasana ra yena. Van'wana a va tivi ku i mani a nga va thya.

Ku tsala

Aka no tsala marito eka buku ya wena.

th	w	y	n	k	a
m	e	y	k	o	u

n-th-u-m-o
th-y-a-k-a

Mipfumawulo

Hlaya marito u languta mipfumawulo leyi cinceke.
Kopunula marito eka buku ya wena no hetisa rito ro hetelela.

thyaa	→	thya	→	thy_
thyeke	→	thyeke	→	thyel_
thala	→	thola	→	th_la

U nga engetela
marito man'wana?

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Ku na thyeke ri bavaka. Thyeke i muxaka wa matsavu.
A hi tivi loyi a nga thya vito leri ra thyeke. Kambe
vito ra thyeke a ri toloveleki. Mathyelo ma rona mo
titiva.

Ntivontsalo

Swi kope eka buku ya switoloveto ya wena.

Uu Ua Ue Ui Uo Au Eu Ju Ou

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Jerusalema: Ncino lowu humaka eAfrika-Dzonga

Jerusalema i risimu ro huma eAfrika-Dzonga. Wanuna loyi a vitaniwaka Master KG hi yena n'wini wa risimu. Wansati un'wana loyi a vitaniwaka Nomcebo hi yena a nga yimbelela risimu. Marito ya kona ya yimbeleriwa hi Xizulu.

Risimu ri humile hi lembe ra 2019. Vanhu va le Afrika-Dzonga va ri rhandzile swinene. Hi ku hatlisa a ri tlangiwa eka rhadiyo siku na siku.

Ntlawa wa vanghana va le Angola wu endlile ncino wa risimu leri. Va vekerile vhidiyo ya vona eka inthanete.

Ncino a wu tsakisa naswona a wu olova. Hi ku hatlisa, vanhu emisaveni hinkwayo na vona a lava ku endla ncino lowu!

Vaongori va cina. Maphorisa ya cina. Vadyondzisi na vana va cina. Vanhu va le matikweni yo tala va cinile ncino lowu.

Afrika-Dzonga a yi tinyungubyisa swinene. Risimu ro huma etikweni ra hina ri endlile leswaku misava hinkwayo yi cina!

Namuntlha, vanhu va ha rhandza risimu ra Jerusalema. Swi hi komba leswaku vuyimbeleri na ncino swi nga hlanganisa vanhu.

Ntwisiso

Kopa u tlhela u hetisa swivulwa leswi nga ebukwini ya wena ya switoloveto:

1. Jeruselema i risimu ro huma e ...
2. Ncino wu endliwile hi vanghana vo huma e ...
3. Swi hi komba leswaku vuyimbeleri na ncino swi nga ...

Mofoloji

Kopa nxaxamelo wa marito eka buku ya switoloveto ya wena.
Khwatihata mofimi leyi tirhisiweke eka rito rin'wana na rin'wana.
Xana mofimi leyi yi vula yini?

1. dyihomu
2. dyihuku
3. dyirito
4. dyimuti
5. dyibuku

Nkongomelo: Hi kuma mpfuno

Mfuwiso wa ririmi:

Xivuriso

Mbulavulo wo koma lowu nyikaka xitsundzuxo. Swivuriso swi tala ku katsa na ririmi ro tumbela kufana na swigego.

N'wana loyi a nga riliki u fela edzobyeni.

Xivuriso lexi xi kombisa mhaka ya leswaku loko u nga kombeli ku pfuniwa, u nge pfuneki hikuva vanhu a va tivi ku u lava ku pfuniwa.

Switori:

Timhongolwana ti pfuna

Matimu u kuma ku pfuniwa

Ntivomarito

mhongolwana:	Xiharhi xo tlhariha lexi hanyaka elwandlekulu. Timhongolwana i swiharhi leswi mamisaka leswi hefemulaka moya, ku fana na vanhu.
ku ponisa:	Ku pfuna munhu loyi a nga ekhombiyeni.
bodo ya xibantsheke:	Bodo yo leha leyi tirhisiwaka ku khandziya magandlati ya lwandlekulu.
mubi wa xibantsheke:	Munhu loyi a khandziyaka magandlati a ri ehenhla ka bodo ya xibantsheke.
gome:	Ku vilela lokukulu loku vanhu va ku twaka loko va feriswa hi munhu kumbe nchumu wa nkoka laha va nga ha kotiki ku va na wona nakambe.
ku tiyisisa xitshembiso:	U pfunile munhu un'wana a titwa a rhulile hi ku n'wi byela leswaku a nga vileli.
ntshikilelo:	Ku titwa u ri na gome swinene nkarhi wo leha naswona swi tika ku tiphina hi swilo.
mutivi wa miehleketo:	Munhu loyi a pfunaka vanhu ku twisisa miehleketo, mintlhaveko na mahanyelo ya vona.

Ntivomarito

**vutshunguri
bya
miehleketo:**

Tindlela to pfuna vanhu ku titwa va antswa eka switwi swa vona kumbe emirini.

**mutshunguri
wa miehleketo:**

Munhu loyi a dyondzekeke loyi a tirhaka na wena loko u lava mpfuno eka ematitwelo kumbe miri wa wena.

ku hola:

Ku antswa endzhaku ka ku vaviseka kumbe ku hlundzuka.

**ku
fambafamba:**

Ku tirhisa swiendlo swo fana na ku tiolola, ku cina, ku tsutsuma kumbe ku rhurhumela.

Vutisa ndyangu wa wena:

Loko ndzi titwa ndzi vavisekile kumbe ndzi ri ekhombiyeni ndzi nga endla yini ku kuma mpfuneko?

Swin'wana swa switori leswi hi swi hlayaka i swa mayelana ni vana lava vulavulaka na mindyangu ya vona hi leswi va titwisaka xiswona kumbe swiphiqo swa vona. U vona ku ri miehleketo ya kahle?

Mipfumawulo

Cincanani ku pfuxeta mipfumawulo leyi:

Ku hlaya

Tsala mipfumawulo leyinharhu ebukwini ya wena.

ng

ngh

nghw

Ava no tsala marito lama ehansi ka mpfumawulo lowunene.

ngati

nghala

nghwazi

nghumo

nghamu

nenge

vunga

sungula

nghena

vonga

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Vana va sungula ku xwa exilokweni.

Loko ku titimena vana va ngheniwa hi moya. Va na moya wo ka va nga ti exikolweni. Lava taka va nghena hi awara ya nhungu. Va lemukisiwile leswaku va nga ha ngeti va xwela. Va nge vi tinghwazi loko va nga fiki exikolweni. Vana va fanele ku nghena xikolo.

Ku tsala

Aka no tsala marito eka buku ya wena.

ng	h	w	i	n	u
e	t	v	m	z	i

v-u-ng-a
ng-a-t-i

Mipfumawulo

Hlaya marito u languta mipfumawulo leyi cinceke.
Kopunula marito eka buku ya wena no hetisa rito ro hetelela.

ngeta	→	ngeti	→	ng_ati
ngheni	→	ngheno	→	nghen_
nguvu	→	nguva	→	ngu_a

U nga engetela
marito man'wana?

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Se hi nghena eka xixika. Xixika i nguva yo titimela. Ku titimila na ngati leyi emirini. Xixika a xi na nghwazi ya xona. Vana va nge he ngeti va ta xikolweni va nga ri na majesi.

Ntivontsalo

Swi kope eka buku ya switoloveto ya wena.

b b b B B B

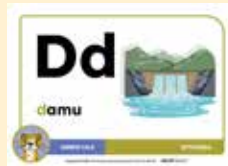

Nkongomelo: **Hi kuma mpfuno**

Mipfumawulo

Cincanani ku pfluxeta mipfumawulo leyi:

Ku hlaya

Tsala mipfumawulo leyinharhu ebukwini ya wena.

ndh

hlw

nhl

Ava no tsala marito lama ehansi ka mpfumawulo lowunene.

nhlana hlwela ndhawu nhlamulo hlwerisa
nhlanhla ndhuma hlwehlwe nhlalala nhluvuko

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Hi yimele nhlamulo ya wena.

Vana va hlwela ku vula nhlamulo ya xivutiso. A hi tivi leswaku va hlwerisiwa hi yini. Ndhawu ya kona wonge a ku na munhu, ku miyerile. A hi ndhavuko wa hina wo miyela loko hi vutisiwa. Sweswi ku na ndhuma yo va hlwela hi ku va le ku ehleketeni. Va ehleketa yini?

Ku tsala

Aka no tsala marito eka buku ya wena.

hl	d	n	w	m	l
u	k	o	t	e	a

hl-e-l-a
hl-w-e-l-a

Mipfumawulo

Hlaya marito u languta mipfumawulo leyi cinceke.
Kopunula marito eka buku ya wena no hetisa rito ro hetelela.

nhlomuko	→	nhlomulo	→	nhl_mulo
ndhuna	→	ndhumo	→	ndhu_a
nhlulo	→	nhluko	→	nhlut_

U nga engetela
marito man'wana?

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Ku na ndhuma yi nga le ku hangalakeni. Va ri ku na micino ya ndhavuko laha xikolweni. Va ri hi nga hlweli ku fika. Ku na nhluvuko wu nga nghena. N'wina ma wu tiva ndhavuko wa n'wina ke?

Ntivontsalo

Swi kope eka buku ya switoloveto ya wena.

Ba Be Bi Bo Bu Ab Eb Ib Ob Ub

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Risokoti na ndlopfu

Khale ka khaleni, risokoti leritsongo a ri hanya ekusuhi na murhi lowukulu. Siku rin'wana, ri humile ri ya lava swakudya. Dyambu a ri hisa. Hi ku hatlisa, risokoti a ri lahlekile. A ri swi kotangi ku kuma ndlela yo ya ekaya.

Ku hundzile ndlopfu leyikulu. Risokoti a ri ri ritsongo swinene. Ri twa ri chava. “Ndzi kombela u ndzi pfuna ndlopfu,” ku vula risokoti. “Ndzi lahlekile. A ndzi swi koti ku kuma kaya ka mina.”

Ndlopfu ya musa yi langutile ehansi yi languta risokoti. “Khandziya ehenhla ka nxakwa wa mina, risokoti,” ku vula ndlopfu. “Ndzi ta ku pfuna.”

Risokoti ri khandziyile ehenhla. Ndlopfu a yi lehile. A yi kota ku vona ekule ku tsemakanya ka tiko. “Hi lowu murhi wa wena!” ku vula ndlopfu. Yi yisile risokoti ekaya. “Ndza khensa ndlopfu,” ku vula risokoti. “U nkulu naswona u na musa.”

Endzhaku
ka masiku
yo tala,
ndlopfu a yi
ri na mutwa
enengeni wa
yona. A swi
vava ngopfu.

Risokoti leritsongo ri tile na vanghana va rona hinkwavo. Va kokile na lero koka. Wu hetelerile wu huma mutwa!

“Ndza khensa, risokoti” ku vula ndlopfu. A yi tsakile leswi yi pfunile risokoti loko ri lahlekile.

Ntwisiso

Kopa u tlhela u hetisa swivulwa leswi nga ebukwini ya wena ya switoloveto:

1. Risokoti ri komberile ndlopfu leswaku yi ...
2. Ndlopfu yi byerile risokoti ku ...
3. Risokoti na vanghana va rona ...

Mofoloji

Kopa nxaxamelo wa marito eka buku ya switoloveto ya wena.
Khwatihata mofimi leyi tirhisiweke eka rito rin'wana na rin'wana.
Xana mofimi leyi yi vula yini?

1. marito
2. mavele
3. mahlwehlwe
4. makuwa
5. makala

Ku hlaya

Hlaya marito yo leha

1. Kopunula rito ebukwini ya switloveto ya wena:

xingomatanda

2. Kuma u tlhela u khwatihata switwari hinkwaswo:

xingomatanda

3. Vekela mfungho wa ku ava mapeletwana:

xi/ngo/ma/ta/nda

4. Hlaya mapeletwana:

xi-ngo-ma-ta-nda

5. Hlanganisa mapeletwana kutani u hlaya rito:

xingomatanda

Vuyelela hi marito:

- a. vangheneleri
- b. ngengemisana
- c. xihlawuhlawu
- d. vuhangalasamahungu
- e. marhekerheke

Ku tsala

Nghenisa mahikahatelo:

1. Hlaya xivulwa:

**hi famba na cheyeza
matimu na nsuku ekaya**

2. Nghenisa maletere lamakulu:

**Hi famba na sesi
Cheyeza Matimu na
Nsuku ekaya**

3. Nghenisa hikahato wa le makumu:

**Hi famba na sesi
Cheyeza Matimu na
Nsuku ekaya.**

4. Nghenisa tihefemulo:

**Hi famba na sesi
Cheyeza, Matimu na
Nsuku ekaya.**

Vuyelela swivulwa:

- a. matimu u xavisa swiwitsi namuneti na mati
- b. a ku na loyi a nga na mali
- c. a hi ngheneni

Ku hlaya

Hlaya marito yo leha:

- a. swimunhuhatwa
- b. xinghalana
- c. kambirhimbirhi
- d. xikongomelotsongo
- e. swihumelerosi

Ku tsala

Nghenisa mahikahatelo:

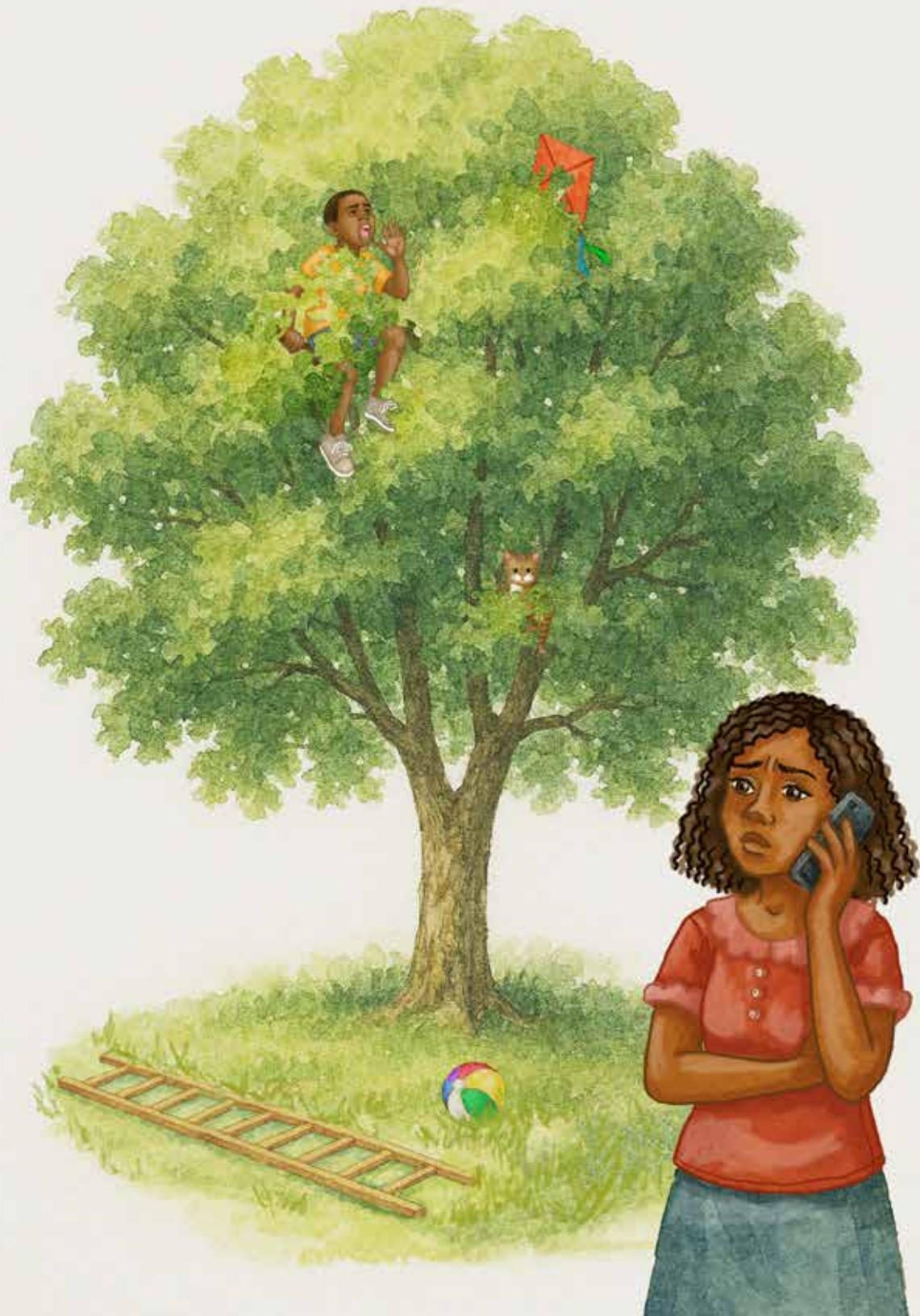
- a. hi tikiwa hi tibuku switsalo na tipensele
- b. hi ta fika hi awara ya kaye
- c. manana u vuyile tolo
- d. vana va le ku rileni
- e. hi va kume va lo goo

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Loko hi fika hi kumile ku nga ri na munhu. Vana a va ri ku tlangeni ehekeni. Hi fikile hi nghena hi vona mahungu. A ku ri na mati etafuleni. Hi lo nwa wona hi nga bi huwa.

Vuswikoti byo rungula xitori

Ku hlaya

Hlaya marito yo leha:

- a. xikhunguluki
- b. hinkwakonkwako
- c. swivuvutana
- d. vahumelerisi
- e. emahlwehlweni

Ku tsala

Nghenisa mahikahatelo:

1. Hlaya xivulwa:

Matimu u ri u vaviseke nenge.

2. Nghenisa hefemulo ku nga si nghena marito lama vulavuriwaka:

Matimu u ri, u vaviseke nenge.

3. Nghenisa switshaho ku nga si sungula na le makumu ka marito lama vulavuriwaka:

Matimu u ri, “ndzi vaviseke nenge.”

Vuyelela swivulwa:

- a. Manana a vutisa U vaviseke nenge?
- b. Sesi a hlamula Ina wu vavisekile.
- c. Nsuku a ku Hi fanele ku huma laha!
- d. Vutomi a ku Hi yima na n’wina.
- e. Sesi a ku Hi nga etleli laha.

Ku hlaya

Hlaya marito yo leha:

- a. hikokwalaho
- b. swipapilana
- c. xikongmelo
- d. sweswosweswo
- e. swivulavula

Ku tsala

Nghenisa mahikahatelo:

- a. kulani singita na nsuku va wele egojini
- b. Kulani Singita na Nsuku va wele egojini
- c. a ku na loyi a hi tivaka
- d. hi ringetile ku kokana hi huma egijini
- e. hi ta fika hi lo lee

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Mina na sesi wa mina ha cina swinene. Hi nghena emitlangwini hi ku cina. Va hi tiva misava leyi hinkwayo. Hi hakeriwa hi mali leyi hi xavelaka vana swiwitsi.

Ku khuluka

Cincanani ku hlaya hi rito leri tlakukeke:

Qhinga ro rhula ra manana Molobe

Manana Molobe a ri mudyondzisi. Tlilasi ya yena a yi tele hi vana lava gingirikaka.

Siku rin'wana, David u tekile pensele ya Siphon. Siphon a hlundzukile swinene. Xikandza xa yena xi hundzukile xo tshwuka. A lava ku huwelela.

“Yima,” ku vula manana Molobe hi ndlela ya kahle. “Tana, ndzi pfumeleleni ndzi ku komba qhinga.” U tshamisile tlilasi ehansi ehenhla ka mete.

“Loko hi hlundzukile, miri wa hina wu twa ku hisa,” ku vula manana Molobe. “Mbilu ya hina yi ba hi ku hatlisa. Kambe hi nga endla leswaku yi rhula nakambe.”

“Njhani?” ku vutisa Siphon. “Hi ku hefemula,” ku vula manana Molobe. “Nun'hwetela xiluva. Tima khandlela.”

Manana Molobe u va kombile ndlela yo swi endla. U hefemulerile endzeni onge hiloko a ri karhi a nun'hwetela xiluva. Kutani a hefemulela ehandle onge hiloko a ri karhi a pfurhetela khandlela.

Vana na vona va swi ringetile. Hi ku nonoka, Siphon u titwile a antswa. Xikandza xa yena a xi nga ha tshwukangi hi nkarhi wolowo. Mbilu ya yena a yi rhulile.

“Ndzi titwa ndzi antswa,” ku vula Sipho. “Ndzi khomele ku teka penisele ya wena,” ku vula David. “A swi bihangji,” ku vula Sipho.

Kusukela siku rero, loko vana va twa va hlundzukile, va endlile qhinga ro rhula. Ku nun’hwetela xiluva. Pfurhetela khandlela.

Ntwisiso

Kopa u tlhela u hetisa swivulwa leswi nga ebukwini ya wena ya switoloveto:

1. Loko hi hlundzukile, timbilu ta hina ...
2. Ku hefemula, ku nun’hwetela ...
3. Ku hefemulela ehandle, pfurhetela ...

Mofoloji

Kopa nxaxamelo wa marito eka buku ya switoloveto ya wena. Khwatihata mofimi leyi tirhisiweke eka rito rin’wana na rin’wana. Xana mofimi leyi yi vula yini?

1. exikolweni
2. ematini
3. eholweni
4. exitarateni
5. emurhini

**Copyright © 2026 National Educational
Collaboration Trust (NECT)**

This work is licensed under a **Creative Commons
Attribution–NonCommercial–NoDerivatives 4.0
International License (CC BY-NC-ND 4.0)**.

Additional permissions beyond the scope of this license
may be available. For further information, please
contact the publisher at **materials@nect.org.za**.

First edition, 2026

NHLRP | National Home Language Reading Programme “